

Augustinus' Leer over de heiligmakende Genade *)

INLEIDING.

1. *Probleemstelling.*

Onder de vaktheologen is het wel bekend, hoe de genadeleer sinds de laatste decennia op vrijwel opvallende wijze een diepgaande theologische bezinning in het leven heeft geroepen. Niet dat de leer zelf een innerlijke evolutie ondergaat. Doch een grondige studie van het genademysterie, als geopenbaarde Heilswaarde, bracht de theologen er toe, het probleem vanuit een nieuw gezichtspunt te belichten. Zo ontstond een accentverschuiving in de probleemstelling der genadeleer. Terwijl tot nog vóór enkele jaren de dadelijke genade en voornamelijk de polemiek rondom de overeenstemming tussen de goddelijke, eeuwige kennis van het Heilsbestek en de menselijke vrije wil op de voorgrond werd geplaatst, legt de hedendaagse genadeleer veel meer de klemtoon op het mysterie der heiligmakende genade en haar betrekking tot de begenadigde mens en de drie onderscheiden goddelijke personen.

Degelijke studiën op patrologisch gebied zijn er in geslaagd de heerlijke themata uit de rijke schoot der christelijke Oudheid op te diepen. De God-wording van de mens door de Menswording van God, onze zoonsgenade in de Enige Zoon Gods, de inwoning der heilige Drieëenheid en de leer over het mystiek lichaam zijn gezochte objecten geworden voor het theologisch onderzoek en de spiritualiteit van onze geestelijke hernieuwing. Een dergelijke gezonde terugblik op de bronnenleer der theologie blijft ten alle tijde

*) De literatuuropgave in de voetnoten van deze bijdrage beperkt zich tot die boeken of artikelen, waarin men over de verdere literatuur wordt ingelicht.

uiteraard zeer geschikt om nieuwe, vruchtbare horizonten te openen op het kader der godgeleerdheid in het algemeen en op de genadeleer in het bijzonder. Dat in deze nieuw-georiënteerde stroming, naast een aanzienlijke heropleving van de bijbelstudie, aan het patristisch document weer zijn volle waarde en juiste betekenis als theologische bron geschonken wordt, hoeft geen betoog.

Onder de grote verscheidenheid, welke de christelijke schrijvers uit de gulden eeuw der Kerkvaders (325 - einde v^e eeuw) zo treffend kenschetst, hield, onder de toonaangevende figuren van de Oud-Afrikaanse kerk, Aurelius Augustinus (354-430) onze uitzonderlijke aandacht gaande. Men heeft hem onlangs een Kerkvaderreus genoemd. En terecht ! Dit opzienbarend genie, dat ons na vijftien eeuwen uit zijn ongewoon omvangrijk oeuvre nog levendig toespreekt, werd niet zonder reden door de traditie als *Doctor Gratiae* gekroond. Immers, zijn genadeleer is niet de vrucht van een geniaal kamergeleerde, wél van een groot mens die, door Gods genade gewonnen, voor die bovennatuurlijke, diepbeleefde Heilswaarde gestreden heeft. Al heeft een haast niet te overziene literatuur over en rondom deze man bibliotheken gevuld, toch werd zijn genadeleer nooit volledig weergegeven. Hij blijft, wat zijn leer over de *heiligmakende genade* betreft, vrij algemeen de grote onbekende. Een samenvattende studie over dit aspect van zijn genadeleer werd nog niet ondernomen. Onderhavig artikel en een reeks die zullen volgen stellen zich juist tot doel dit tekort naar best vermogen aan te vullen. Wat we de lezer willen aanbieden is de vrucht van een historisch verantwoord en tevens systematisch onderzoek naar de oorsprong en de ontwikkeling van Augustinus' leer over de heiligmakende genade. Daar nu een dergelijk opzet met de meeste omzichtigheid en een gezond critisch oordeel dient verhandeld, hebben we er naar gestreefd het geheel van onze detailstudie in het bredere kader van het augustinisme ¹⁾ in te schakelen. Het is derhalve van het hoogste belang voorwerp en doelstelling van deze studie van meet af aan duidelijk te omschrijven. We leggen er de nadruk op, dat ons onderzoek zich enkel en uitsluitend over één bepaald aspect van Augustinus' genadeleer uitstrekt. Het probleem komt dus in hoofdzaak hierop neer : heeft onze auteur waardevolle elementen in zijn genadeleer, die de theologie onder de rubriek heiligmakende genade rangschikt ? Zo ja, hoe heeft

¹⁾ Onder *augustinisme* verstaan we hier de leer van Augustinus.

hij deze elementen ontwikkeld en waar ligt hun oorsprong? Immers, het ware onbegonnen werk ónze theologische begrippen en klare indelingen over heiligmakende en dadelijke genade in het gezichtsveld en de gedachtengang van een vijfde-eeuwse schrijver over te plaatsen. Daarom handelt ons artikel ook niet over fijn-ingeklede scholastieke begrippen en indelingen. We willen enkel nagaan of er al dan niet in Augustinus' genadeleer een open plaats blijft voor de werkelijkheid, die wij nu heiligmakende genade noemen.

Het lag echter niet in onze bedoeling een systematisch en tamelijk uitgediept onderzoek in te stellen naar de verscheidene verklaringen der augustijnse genadeleer, zoals die in de loop der eeuwen, hetzij door Luther en Calvin ²⁾ en de door hen beïnvloede protestantse Dogma-historici — Harnack, Loofs, Seeberg en Barth —, hetzij door onze augustijnse school vanaf Aegidius Romanus over Gregorius a Rimini en het Nominalisme tot Noris en Berti, hetzij door Jansenius en het jansenisme in het licht gesteld werden. Het probleem dat ons vasthoudt, is op zichzelf reeds voldoende belangwekkend. Waarom het dan bemoeilijken door schooltenden en nieuwe probleemstellingen, die reeds op zich beschouwd meer dan voldoende stof leveren voor een uitvoerige historische verhandeling over het ontstaan en de ontwikkeling van de interpretatie van Augustinus' tekst ³⁾. Hieruit moet men echter niet afleiden dat wij de niet te onderschatten waardeoordeelen van hoger vermelde critici als overbodige ballast over boord hebben geworpen. Het verschil in perspectief van waaruit onze auteur in de geschiedenis van geest en cultuur werd geïnterpreteerd, bewijst juist de ongewoon-diepe invloed van zijn gezag benevens de onuitputtelijke rijkdom van zijn leer. Toch is het op de allereerste plaats de bron zelf, die ons boeit.

Onder de sporadische wetenschappelijke bijdragen over de leer der heiligmakende genade bij Augustinus, dient allereerst de belangrijke analytische studie van F. Cayré vermeld. Schrijver bestudeert echter ons probleem enigszins van de buitenkant en belicht het te

²⁾ Zie over Augustinus' invloed op Calvin: L. SMITS, *L'Autorité de S. Augustin dans l'Institution chrétienne de Jean Calvin*, in *RHE*, vol. XLV, 1950, blz. 670-687.

³⁾ Voor een degelijk, hoewel bondig overzicht over de ontwikkeling van het augustinisme raadplege men o. a.: H. RONDET, *Gratia Christi. Essai d'histoire du dogme et de théologie dogmatique*, Paris, 1948.

eenzijdig in het kader der thomistische synthese. Hierdoor wordt niet beweerd, dat Cayré in zijn werk over de augustijnse spiritualiteit ⁴⁾ de tekst zelf verkracht. Maar zijn tamelijk gezochte tendens om augustinisme en thomisme te verenigen, was voor ons een reden om zijn besluiten van nabij te gaan toetsen aan de bron.

In 1945 verscheen te Washington van de hand van E. J. Carney, *The Doctrine of St. Augustin on Sanctity*. Het proefschrift van deze Amerikaanse theoloog raakt werkelijk de kern van ons probleem en is onder meer dan één oogpunt suggestief en onze aandacht waard. Zijn onderzoek, dat onwillekeurig aan een *catena aurea* van augustijnse teksten doet denken, laat schrijver in drie delen vervallen. Het eerste deel bestudeert de leer van de Kerkvader in verband met de heilighedsopvatting der ketters, waarmee hij in voeling trad. Respectievelijk worden Manichaeïstische, Donatistische en Pelagiaanse heiligheid met de leer van hun bestrijder geconfronteerd. In dit kader werkt schrijver de positieve leer over heiligheid en heiligmaking volgens Augustinus uit. De heilige Drieëenheid, als ongeschapen oorzaak van alle heiligheid, vormt het voorwerp van het tweede deel, waarin onze heiliging, in haar betrekking met de drie onderscheiden goddelijke Personen, verhandeld wordt. Een derde gedeelte tenslotte, beschouwt de geschapen middelen ter heiliging : Doopsel, liefde en genade. Genade houdt essentieel een levensvernieuwing in, door drie voornamelijk elementen — volgens de auteur tevens in het Doopsel en de liefde aangetroffen — gekenmerkt. Deze elementen zijn : vernietiging van de zonde, inlijving in het mystiek lichaam, strijd tegen de boze begeerlijkheid. Zeer juist heeft Carney gezien, dat volgens de leraar der genade onze zoonsgenade niet juridisch, wél reëel dient opgevat, omdat wij door en in de Zoon Gods aan het goddelijk leven zelf deelnemen. Toch heeft hij deze participatieleer niet speciaal nagespoord vanaf haar oorsprong, noch de reële draagwijdte dezer deelname voldoende laten uitschijnen. Bovendien is o. i. zijn poging, om bij de Kerkvader óns onderscheid tussen habituele en actuele genade weer te vinden, weinig diepgaand en in het geheel niet gedocumenteerd ⁵⁾.

⁴⁾ Vgl. F. CAYRÉ, *Les sources de l'amour divin. La divine présence d'après saint Augustin*, Paris, 1933.

⁵⁾ Vertrekkend van óns onderscheid tussen dadelijke- heiligmakende genade wordt Augustinus' genadeleer ontwikkeld door Th. Mac KUGO, *De relatione inter*

Dr. A. F. N. Lekkerkerker schonk ons een streng persoonlijke, scherpzinnige en tevens leerrijke verhandeling over de rechtvaardiging bij Augustinus. Vanuit de gezichtseinder der Hervorming belicht, kan dit moeilijke probleem van het augustinisme, dat met alle eerlijkheid door de auteur werd onderzocht, ons enkel boeien. Zijn bewering dat Augustinus « wel een leer der genade, maar niet een leer der rechtvaardiging » ⁶⁾ geeft, getuigt van scherp kritisch doorzicht. Vooral belangwekkend is zijn besluit, waarin hij duidelijk aantoonst hoe rechtvaardiging, heiligmaking en liefde in de augustijnse leer elkaar volkomen dekken. Ongelukkig staat heel deze studie in het teken van het hedendaags gesprek : Rome-Reformatie ! Naast dit gebrek aan gezonde methode, kan ook Lekkerkerker niet worden vrijgesproken van apriorisme. Zo wordt in dit werk herhaaldelijk zonder enige grond beweerd, dat Augustinus de juridische horizon ontvlucht om zijn leer in een magische sfeer te laten opgaan. De realiteit der rechtvaardiging, door de auteur terecht opgemerkt, betitelt hij daarom trefzeker als een *Verdinglichung* der genadekracht.

Door een herhaald contact met onze bron kwamen we tot de vaststelling, dat de kern van de Christus-genade, zoals Augustinus die leert, iets meer betekent dan een exclusieve morele hulp voor het menselijk onvermogen. Midden in de anti-Pelagiaanse pennestrijd, legt de Kerkvader ongewoon eenzijdig de nadruk op één bepaald aspect van zijn genadeleer. Genade wordt dan vóór alles voorgesteld als een *genezing van de gewonde natuur* en als een *auxilium sine quo non*, een geestelijke ruggesteun voor de gevallen mens om in de Heilsorde het goede te kunnen doen. Evenmin kan ontkend worden, dat we hier slechts een gedeelte — wél het omvangrijkste, niet het belangrijkste — van zijn genadeleer hebben aangestipt. Immers, de tekst zelf stelt ons vóór dit merkwaardig feit : Augustinus kent alle bovenvermelde themata uit de Oud-christelijke literatuur en heeft ze bovendien persoonlijk doordacht en uitgewerkt. Dit alles was o. i. een voldoende reden om de Afrikaanse

caritatem Augustinianam et gratiam actualem (Diss. Doct. Fac. Theol. S. Mariae ad Lacum), Mundelein, 1936. — Hetzelfde verkeerd perspectief treft men aan in het artikel van A. SLOMKOWSKI, *Relatio gratiam sanctificantem inter et iustitiam originalem secundum doctrinam S. Augustini*, in *Coll. Theol.*, t. 18, 1937, blz. 32-52.

⁶⁾ Vgl. A. F. N. LEKKERKERKER, *Studiën over de rechtvaardiging bij Augustinus*, Amsterdam, 1947, blz. 1.

Vader, hoe oud ook, in zijn diepe schoonheid nog steeds nieuw, nog actueel te vinden.

2. Methode.

Nu wordt onze probleemstelling heel wat ingewikkelder, wanneer we Augustinus' leer niet willen interpreteren volgens een bepaald schooldogma, noch in het perspectief van een latere tijd, maar van binnen uit, dat is van uit zijn tekst, door zijn persoonlijke wereldvisie, in het historisch kader van zijn milieu geplaatst. Wat betreft de juiste methode in de *Augustinusforschung* blijft de critische opmerking van O. Rottmanner : « Die Zeit sollte längst vorüber sein, in der man in die augustinische Schriften hineinliest, was man aus ihnen herauszulesen wünscht » ⁷⁾, een gulden leidraad. Ofschoon ieder kenner er zich op beroept Augustinus door Augustinus te interpreteren, moet toch het oogpunt van waaruit men het probleem beschouwt, een bepalende invloed uitoefenen op het waardeoordeel over de doctrine. Alles komt hierop neer : tracht men de leer óf van het Neo-Platonisme óf van de Scholastiek óf van het historisch perspectief uit te benaderen ?

De grote Afrikaan staat immers in de geschiedenis van geest en cultuur niet als een afgesloten individu, wèl echter op de grens van de oude en de nieuwe wereld, met zijn scheppende geest op de toekomst gericht. Hij heeft zelf rijkelijk geput uit de syncretistische geestesstromingen van de antieke wereld, om uit het oude puin de edelste brokstukken tot nieuwe bouwstenen te verwerken. Zo legde hij het fundament voor een nieuwe christelijke cultuur ⁸⁾. Geschild door Cassianus en het semi-Pelagiaans milieu van Marseille, gesystematiseerd door Gregorius de Grote, Isidorus van Sevilla en Beda venerabilis, komt de augustijnse stroming in de Hoog-scholastiek. Ondanks de steeds veldwinnende invasie van het Aristotelisch realisme in het Westen, waardoor het augustinisme schoorvoetend verdrongen wordt, zal de diepe augustijnse stroming,

⁷⁾ O. ROTTMANNER, *Geistesfrüchte aus der Klosterzelle*, München, 1908, overgenomen in *Aurelius Augustinus. Festschrift der Görres-Gesellschaft zum 1500 Todestag des hl. Augustinus*, hrsg. von M. GRABMANN und J. MAUSBACH, Köln, 1930, blz. 70. — Zie eveneens J. HESSEN, *Zur Methode der Augustinusforschung*, in *Miscellanea Augustiniana*, Nijmegen, 1930, blz. 374-381.

⁸⁾ H. I. MARROU, *Saint Augustin et la fin de la culture antique*, 1er vol., Paris, 1938, 2e vol., Paris, 1949.

door augustianisme en franciscanisme opgenomen en vastgehouden, blijven voortleven tot op onze dagen.

Toch opent men een vals historisch gezichtsveld, wanneer men onze auteur *uitsluitend* in één van beide richtingen wil verklaren. Het gaat niet op hem in het antieke raam overwegend in verband met en onder invloed van het Neo-Platonisme te zien. Plotinos was een heiden, die, trots op eigen waan, God veroveren wilde; Augustinus echter een christen, die, in deemoedige schuldbekentenis, door God veroverd werd. Tussen de *praesumptio* van de wijste onder de Griekse wijsgeren en de *confessio* van de wijste onder de Latijnse Vaders zal steeds een onoverbrugbare kloof liggen ⁹⁾).

Toch zou Augustinus niet Augustinus zijn, indien hij vóór zijn bekering de Neo-Platonici niet gekend had. Marius Victorinus opent werkelijk voor hem een nieuwe wereld. Door de vertaling van Plotinos' Enneaden schonk hij aan de scepticus en liefhebber-wijsgeer een diepgaande kijk op een tot nog toe voor de Manichaeër onbekend denksysteem. Deze contactname moest de waarheidszoeker met een jeugdig enthousiasme voor de nieuwe leer bezielen. Te meer daar hij, als catechumeen, Plotinos' systeem bewonderde in het licht van de christelijke synthese. De Neo-Platonische stempel op de geschriften van de Kerkvader is inderdaad reëel, al mag men deze invloed niet overschatten. Ongetwijfeld is het literair parallelisme in de werken van deze twee grote denkers zeer beperkt. Een dergelijke analogie wijst ten andere nog niet op overeenstemming in de leer. Toch kan men niet loochenen, dat Augustinus' intellectuele visie vrij sterk Neo-Platonisch getint is. De Neo-Platonici hebben zijn geest werkelijk bevrijd van een materialistische wereldbeschouwing, waarin het Manichaeïsme hem gebonden hield. Verscheidene elementen uit het Plotinisme — door Augustinus met voorliefde het goud uit de buit van Egypte genoemd — worden in zijn synthese opgenomen, gezuiverd en aan de christelijke geloofsleer aangepast. Op de koud-rationele en scherp-toegespitste onderbouw der Neo-Platonici zal hij, in het warme licht van de christelijke Openbaring, zijn leer uitbouwen tot een nieuwe christelijke cultuur: de « *doctrina christiana* » van de Staat Gods. Hij is en blijft Plotinos' grootste leerling, een leerling die zijn meester ont-

⁹⁾ Vgl. P. HENRY, *Plotin et l'Occident. Firmicus Maternus, Marius Victorinus, Saint Augustin et Macrobe* (Spic. Sacr. Lov., fasc. 15), Louvain, 1934.

kroont ! Enkel in zover kan men de wijsgeer van Tagaste een Neo-Platonist noemen.

Indien het wetenschappelijk onverantwoord is de ideeën van Plotinos in blok aan Augustinus toe te schrijven, lijkt het ons even gewaagd, uit een oppervlakkige of schijnbare overeenstemming tussen scholastieke termen en augustijnse wendingen, tot een identiteit van inhoud en leer te besluiten. Immers, de augustijnse stroming komt enkel gekanaliseerd de Hoog-scholastiek binnen, zodat tussen beide syntheses meer dan een half millenarium ligt van christelijke cultuur en theologische ontwikkeling. De weg van de scholastieke Augustinus' interpretatie is een uiterst glibberig pad. Dat wij daarom tegenover deze methode sceptisch staan, zal wel niet verwonderen.

Wij zijn de mening toegedaan, dat niemand ons het recht zal ontzeggen aan gezonde historische critiek te doen. Welnu, wat betreft de interpretatie van een vijfde-eeuws document, — a fortiori wanneer dat document een literaire bron is —, staat ons slechts één weg open, de enig veilige, de weg der streng-historische methode. Deze stellingname is plicht omwille van het onvermijdelijk subjectivisme, waartegen ieder historicus zich schrap moet zetten. Omdat wij een verklaring van Augustinus uit Augustinus zoeken, willen wij ons niet a priori blinddoeken door eender welk vooropgezet idee of schooltraditie.

Door deze methodologische principes geleid, begonnen we het *corpus augustinianum* in chronologische volgorde door te werken. Wat onze bronnen betreft, bedienden we ons van de originele tekst der Mauriner-uitgave ¹⁰⁾, die we met behulp van de reeds gepubliceerde bronnen uit het Wiener-corpus ¹¹⁾, de *Sermones post*

¹⁰⁾ S. Aurelii Augustini Hipponensis Episcopi opera omnia, opere et studio Monachorum O. S. B. e Congregatione S. Mauri, XI tomi, Parisiis, 1679-1700. — Zie aangaande de waarde en de historiek dezer uitgave: R. KUKULA, *Die Mauriner Ausgabe des Augustinus*, in *Sitzungsberichte der Philosophisch-historischen Klasse der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften*, Wien, 1890-1898, Bd. CXXI, CXXII, CXXVII, CXXXVIII, en O. ROTTMANNER, *Bibliographische Nachträge zu Dr. Richard Kukula's Abhandlung: Die Mauriner Ausgabe des Augustinus*, in *Geistesfrüchte aus der Klosterzelle*, München, 1908.

¹¹⁾ *Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum*, editum consilio et impensis Academiae Litterarum Vindobonensis, Vindobonae, vol. XII, S. Aurelii Augustini liber qui appellatur *Speculum* (F. Wehrich), 1887; vol. XXV, I en II, *De utilitate credendi, de duabus animabus, contra Fortunatum, contra Adimantum, contra epistulam fundamenti, contra Faustum, contra Felicem, de natura*

Maurinos reperti van G. Morin ¹²⁾ en de critische uitgaven der *Confessiones* van A. Vega ¹³⁾, P. de Labriolle ¹⁴⁾ en I. Capello ¹⁵⁾ hebben aangevuld, of, waar het nuttig bleek, vergeleken. Bovendien werden de critische edities van J. P. Christopher ¹⁶⁾ en T. Sullivan ¹⁷⁾ geraadpleegd. Eenmaal in het bezit van een zo volmaakt mogelijke,

boni, Secundini epistula, contra Secundinum (I. Zycha), 1891-1892; vol. XXVIII, I en II, *De Genesi ad litteram, Locutiones in Heptateuchum, De Genesi ad litteram, imperfectus liber, Quaestiones in Heptateuchum, Adnotationes in Iob* (I. Zycha), 1894-1895; vol. XXXIII, *Confessionum libri tredecim* (P. Knöll), 1896; vol. XXXIV, I en II, *Epistulae I-XXX en XXXI-CXXXIII* (A. Goldbacher), 1895-1898; vol. XXXX, I en II, *De civitate dei* (E. Hoffmann), 1899-1900; vol. XXXXI, *De fide et symbolo, de fide et operibus, de agone christiano, de continentia, de bono coniugali, de sancta virginitate, de bono viduitatis, de adulterinis coniugiis, de mendacio, contra mendacium, de opere monachorum, de divinatione daemonum, de cura pro mortuis gerenda, de patientia* (I. Zycha), 1900; vol. XXXXII, *De perfectione iustitiae hominis, de gestis Pelagii, de gratia Christi et de peccato originali, de nuptiis et concupiscentia ad Valerium comitem* (C. F. Urba - I. Zycha), 1902; vol. XXXXIII, *De consensu evangelistarum* (F. Weihrich), 1904; vol. XXXXIV, *Epistulae CXXIV-CLXXXIV* (Al. Goldbacher), 1904; vol. LI, *Psalmus contra epistolam Parmeniani, de baptismo* (M. Petschenig), 1908; vol. LII, *Contra litteras Petiliani, epistula ad catholicos de Secta Donatistarum, contra Cresconium* (M. Petschenig), 1909; vol. LIII, *Liber de unico baptismo, breviculus collationis cum Donatistis, contra partem Donati post gesta, sermo ad Caesariensis Ecclesiae plebem, gesta cum Emerito Donatistarum episcopo, contra Gaudentium Donatistarum episcopum* (M. Petschenig), 1910; vol. LVII, *Epistulae CLXXXV-CCLXX* (Al. Goldbacher), 1911; vol. LX, *De peccatorum meritis et remissione et de baptismo parvulorum ad Marcellinum, de spiritu et littera, de natura et gratia, de natura et origine animae, contra duas epistulas Pelagianorum* (C. F. Urba - I. Zycha), 1913; vol. LXIII, *Contra Academicos, de beata vita, de ordine* (P. Knöll), 1922.

¹²⁾ G. MORIN, *Sancti Augustini sermones post Maurinos reperti probatae dumtaxat auctoritatis, nunc primum disquisiti, in unum collecti et codicum fide instaurati studio et diligentia D. Germani Morin, O. S. B., in Miscellanea Agostiniana*, I, Romae, 1930. — Idem, *Sancti Aurelii Augustini Tractatus sive Sermones inediti ex codice Guelferbyitano 4096*, Turini, 1918.

¹³⁾ A. C. VEGA, *S. Aurelii Augustini Confessionum libri tredecim*, Matriti, 1930.

¹⁴⁾ P. DE LABRIOLLE, *Saint Augustin. Confessions, texte établi et traduit*, 2 vol., 4e éd., Paris, 1947.

¹⁵⁾ I. CAPELLO, *S. Aur. Augustini Confessionum libri XIII introductione et notis aucti*, Taurini, 1948.

¹⁶⁾ J. P. CHRISTOPHER, *S. Aur. Augustini liber de catechizandis Rudibus* (Patristic Studies VIII), Washington, 1926.

¹⁷⁾ T. SULLIVAN, *S. Aur. Augustini de doctrina christiana liber quartus* (Patristic Studies XXIII), Washington, 1930.

authentieke tekst, beschikten we over een afdoende bronnen-materiaal om de inwendige critiek aan te vatten. Door een zorgvuldig aanstippen van alle themata, die voor ons onderwerp in aanmerking kunnen komen, verkregen we een uitvoerige, relatief-volledige documentatie. Deze bronnenkennis stelde ons in staat, bij de interpretatie van het verkregen materiaal, onze auteur van binnen uit te verstaan en te verklaren. Het hoeft haast niet gezegd, dat wij, rekening houdend met een mogelijke evolutie in de leer, het geheel van onze besluiten herhaaldelijk aan de *Retractationes* hebben getoetst. Pas daarna hebben we de verschillende monographiën, die met ons onderwerp rechtstreeks of zijdelings in verband staan, doorgewerkt.

3. Ontwikkeling van Augustinus' taal en leer.

Dit voorbereidend werk stelde ons voor enkele vaststellingen, die het plan van onze studie hebben beïnvloed en geregeld.

Augustinus' literair geestelijk erf, waarin de vrucht van zijn wetenschappelijke arbeid ligt besloten alsmede de ontwikkeling en de uitbouw van zijn doctrine, wordt deels door historische factoren, deels door zijn persoonlijke karaktertrekken beheerst. Op de eerste plaats dient men rekening te houden met het feit dat de Kerkvader niet schrijft om te schrijven, of zijn geschriften naar willekeurige lezers richt. Bijna al zijn werken zijn gelegenheidsgeschriften op aanvraag van zijn tijdgenoten geschreven of door de noden van zijn tijd vereist. Al vallen dan zijn werken onder één of meer fasen uit zijn drievoudige polemische periode (Manichaeïsche, Donatistische, Pelagiaanse), toch staat naar de treffende uitdrukking van Chr. Mohrmann: « elk werk op een bepaald, in Augustinus' bewustzijn wél omschreven en als reëel aangevoeld, geestelijk en cultureel niveau » ¹⁸⁾.

Dit aanpassingsvermogen, dat op zijn diepe psychologische

¹⁸⁾ Chr. MOHRMANN, *Sint Augustinus. Preken voor het volk handelende over de heilige Schrift en het eigen van de tijd, vertaald en ingeleid*, in *Monumenta christiana*, I, Utrecht-Brussel, 1948, blz. XXXIII. — Zie wat Augustinus' taal en stijl betreft, de inleiding op dit werk, blz. XXVI-XLVII. — IDEM, *Die Altchristliche Sondersprache in den Sermones des hl. Augustin*, I (Latinitas Christianorum Primaeva III), Nijmegen, 1932.

kijk op mensen en dingen berust, tekent ons een zeer persoonlijk schrijver. Vergeten we niet dat hij een worstelaar is, die enkel door jarenlange, harde strijd zijn leer veroverd heeft. Omdat hij, in zijn grote drang naar geluk, heel zijn leven door een echte Godshonger werd voortgestuwd, is juist de liefdevolle Godskennis in minnend-schouwend genot het centraal probleem van het augustinisme. De waarheden, door hem behandeld, hebben daardoor juist nooit een zuiver-abstracte inhoud, maar steeds levenswaarde. Hoe overwegend intellectualistisch ook — voornamelijk gedurende zijn vroegste periode — zijn geest is ingesteld, is hij toch vooral een intuïtieve en zeer ontvankelijke natuur. Vandaar dat zijn leer grotendeels de vrucht van zijn levenservaring moet genoemd worden. Een zodanige beleefde levenswaarde laat zich niet vastleggen in een kunstmatig afgewerkt systeem van louter abstracte begrippen. Vandaar zijn synthetische methode, zijn behoefte aan symboliek en beeldspraak om de waarde zijner beleefde kennis aan gelijkwaardig afgestemde temperamenten te suggereren. Heel zijn weten is dan ook rechtstreeks gericht op de concrete mens, op de werkelijk bestaande natuur, op de practijk van het leven. Aldus weer spiegelt zich in het augustijnse oeuvre zeer levendig de ziel en de stempel van zijn eeuw, naast de individuele beleving van zijn persoonlijkheid.

Bij de sterke ontwikkeling, die de Kerkvader onder literair en doctrinair oogpunt heeft doorgemaakt, geeft ook weer enkel de historisch-genetische methode voldoende opheldering. Terecht wijst Mohrmann er op, dat zijn geschriften uit het eerste decennium na zijn Doopsel (387-397), wat hun taalkundige vorm betreft, een merkwaardige evolutie ondergaan hebben. In zijn eerste werken treffen we de redenaar uit de vervalperiode, nauw verbonden aan de classieke taalvorm in Ciceroniaanse trant, bij wien het christelijk taaleigen bijna niet voorkomt. Zijn tractaat *De vera religione* (389), twee jaar vóór zijn priesterwijding te Tagaste geschreven, vertoont reeds een grote ommekeer in taal en stijl. De Oud-rhetor heeft zich geleidelijk meester gemaakt van de christelijke taalvorm. Hierop wijst het overvloediger gebruik van Schriftuuraanhalingen en typische christianismen. Maar pas in de werken van na zijn bisschopswijding (395) vertoont zich het specifiek christelijk taaleigen in al zijn volheid en verscheidenheid. Toch blijft zijn terminologie zeer wisselend, vol soepelheid in haar woordenkeus en uiterst vrij in

de nuancering van haar betekenis. Parallelie en antithese, naast woord- en gedachtenspel, vormen tenslotte de voornaamste karakteristieken van zijn stijl ¹⁹⁾.

Met deze algemene taalontwikkeling gaat een analoge evolutie van de leer gepaard. Vergelijken wij de Cassiciacum-geschriften met *De Trinitate*, dan bemerken wij in deze jeugdwerken, dat hun schrijver wèl een persoonlijke God kent, doch noch de juiste terminologie, noch de geloofsleer over de heilige Drieëenheid op de voorgrond plaatst. Slechts vanaf het eerste boek der *De doctrina Christiana* (397) is het de belangstelling voor het Triniteitsmysterie, die hem helemaal in beslag neemt. Ook is in zijn aanvangsperiode de behoefte aan een verlosser hem volkomen vreemd. Hij verwacht alle heil van zijn eudaimonistico-intellectueel streven en hoopt dat de Stoïsche apatheia hem voldoende training zal geven om reeds hier op aarde de « Ziener te zien ». Reeds zeer vroeg echter is hem de Verlosser bekend en verheugt hij er zich over bij de Neo-Platonici een leer te vinden, die, volgens zijn eerste mening, met de grote lijnen van het Geloofsgegeven niet in strijd is. Geleidelijk groeit aldus het christelijk element naast het Neo-Platonische, tot dit laatste door het eerste volkomen wordt gekerstend. Met zijn priesterwijding neemt zijn kennis en zijn leer een meer religieus-kerkelijke richting. De vereisten der zielzorg dwongen hem daar toe. De Heilige Schrift, waarin hij zich tot dan toe zo weinig thuis voelde, — hoewel hij als catechumeen reeds alle brieven van S. Paulus had doorgelezen —, wordt nu werkelijk de spil van zijn doctrine. Zo ontstaat zijn nieuwe cultuur, waarvan zijn *De Doctrina Christiana* de stevige grondslag legt. Zijn beleefde leer groeit uit tot een verstandelijke reflex op en rondom de *sacra pagina*. Het is dan ook vanaf deze periode dat zijn theologie ontstaat en zijn genadeleer haar eerste wezenstrekken vertoont. Met zijn bisschopswijding zal de Afrikaanse kerk, die sinds Cyprianus' dood ongeveer een halve eeuw gezwegen had, herleven. Augustinus, nu de taal en de leer van de Kerk volkomen meester, zal spreken over de genaderijkdom, die in de schoot der Catholica verborgen ligt.

Enkel, wanneer met al deze factoren rekening wordt gehouden, is het mogelijk de waarachtige zin van Augustinus' gedachtenwereld en de diepgang van zijn doctrine te achterhalen. In onze opzet,

¹⁹⁾ K. POLHEIM, *Die lateinische Reimprosa*, Berlin, 1925, blz. 227 vv.

die enkel een onderzoek instelt naar één bepaald aspect, komt het er gans in het bijzonder op aan de lijn voortdurend strak te houden en niets te isoleren. Onze taak wordt nog enigmatischer bemoeilijkt door het feit dat de leraar der genade geen enkel samenvattend werk over de heiligmakende genade geschreven heeft. Gelukkig heeft hij zelf deze Heilswerkelijkheid in zijn algemene Heilsleer opgenomen en door de participatieleer uitgewerkt. Zo geeft onze auteur ons een kostbare leidraad voor de indeling en de ontwikkeling van ons verder onderzoek.

Zoals uit voorafgaande beschouwingen blijkt, gaat de indeling van onze studie in haar geheel op Augustinus terug. Ze houdt rekening met de chronologie en de evolutie der werken en knoopt, wat haar systematisatie betreft, met de belangrijkste hoogtepunten uit het algemeen kader van de leer aan.

In een eerste inleidend en tevens synthetisch gedeelte bestuderen wij de grondslag waarop de hele leer berust. We beschouwen Augustinus' Heils-theologie, in zover deze door onze auteur met het mysterie der Menswording wordt verbonden, als bron van onze heiligmaking ons in en door Christus — Godmenselijke Middelaar en Hoofd der heilige gemeenschap — geschonken.

Daar nu deze Heilseconomie, op Godmenselijke ruil berustend, door de participatieleer wordt uitgewerkt, ontleedt een tweede gedeelte dan meer uitdrukkelijk en in haar rijk-onderscheiden onderdelen deze Christus-genade in haar wezen zelf. Wij ontleden hier het wezen van onze genade volgens Augustinus, door haar te beschouwen als een werkelijke deelname aan de genaderijkdom van de Godmens. De realiteit van deze participatie, die een Godsgelekenis insluit, brengt ons vanzelfsprekend tot de beschouwing van de vergoddelijking van de mens als beeld Gods. Dit zeer voorname element uit het augustinisme ontleden wij van heel nabij in een drievoudige paragraaf. Oorsprong en ontwikkeling, draagwijdte en verband met Wijsheid en Rechtvaardiging van dit thema worden speciaal nagespoord. Deze God-wording van de mens door de genade doet zich voor als een werkelijk adoptief zoonschap in de Zoon Gods, zodat onze inlijving bij Hem, die het model en de bron van onze Voorbeschikking is, ons daadwerkelijk met de Drieëne God verenigt in de goddelijke inwoning.

In een derde gedeelte laten wij onze voornaamste vaststellingen tot hun volle recht komen. Deelname aan het innerlijk goddelijk

leven, vergoddelijking, zoonsgenade en voorbeschikking alsmede inwoning van de heilige Drieëenheid worden door Augustinus zó reëel gezien, dat ze enkel in de Zichzelf-schenkende Heilige Geest door een uitstorten der goddelijke Charitas worden verkregen. Na een inleidend onderzoek naar de betekenis en de inhoud van het augustijns liefdebegrip, worden de verhoudingen van de heiligmakende Geest, als Gave Gods en Liefde, met het kind Gods in het licht gesteld.

We hebben in heel onze opzet er naar gestreefd de analytische en de synthetische methode te verenigen. Daarom geven onze slotbeschouwingen een *synthese* van ons onderzoek, waarin wij de voornaamste besluiten en hun belangrijkheid vastleggen.

E. BRAEM, O. E. S. A.
